Emanuela Timotin

TRADIȚIA ROMÂNEASCĂ A APOCRIFULUI *VIAȚA LUI ADAM ŞI A EVEI*. PRIMA TRADUCERE[1]

Viața lui Adam şi a Evei este singurul apocrif românesc consacrat exclusiv figurilor protopărinților. Scrierea a circulat intens în literatura creştină şi a cunoscut mai multe tradiții: armeană, coptă, georgiană, greacă, latină, slavonă[2]. Toate narează viața primilor oameni, povestită fie de Eva, fie de Adam, când acesta, aflat pe patul de moarte, este înconjurat de întreaga sa familie. Textul este fidel fragmentului din *Geneză* (1,26–5,5), de la care împrumută toate motivele constitutive, uneori reformulându-le, dar adaugă şi o serie de teme noi.

1. MANUSCRISELE ROMÂNEŞTI ALE APOCRIFULUI

Istoria românească a *Vieții lui Adam şi a Evei* a început să fie cercetată de Moses Gaster, care cunoştea un singur codice cuprinzând apocriful: ms. 469 din

[1] Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română şi modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

[2] Pentru tradiția armeană a apocrifului, vezi M. E. Stone, *The Penitence of Adam*, Louvain, 1981 [Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores armeniaci, 14]; idem, *Adam and Eve in the Armenian Tradition. Fifth through Seventeenth Centuries* Atlanta, 2013; pentru tradiția coptă, vezi recent S. J. Gathercole, *The Life of Adam and Eve (Coptic Fragments)*, în R. Bauckham, J. R. Davila, A. Panayotov (ed.), *Old Testament Pseudepigrapha*, I, Michigan – Cambridge, 2013, p. 22–27; pentru tradiția georgiană, vezi J.-P. Mahé, *Le livre d'Adam géorgien*, în R. van den Broek, M. J. Vermaseren (ed.), *Studies in Gnosticism and Hellenistic religions* (= *Feschrift G. Quispel*), Leiden, 1981, p. 227–60; pentru tradiția greacă, vezi M. Nagel, *La vie d'Adam et d'Ève (Apocalypse de Moise)*, vol. I-III, Lille, (Service de reproduction, Université de Lille III), 1974); J. Tromp, *The Life of Adam and Eve in Greek: A Critical Edition* (*Pseudepigrapha Veteris Testamenti Graece*, 6), Leiden, 2005; pentru versiunile latine, vezi *Vita latina Adae et Evae*, vol. I–II, cura et studio Jean-Pierre Pettorelli, adiuvante et opus perficiente Jean-Daniel Kaestli, synopsis *Vitae Adae et Evae* latine, graece, armeniace et iberice cura Albert Frey, Jean-Daniel Kaestli, Bernard Outtier et Jean-Pierre Pettorelli, Brepols, 2012 (Corpus christianorum, *Series apocryphorum*, XVIII–XIX). Pentru tradiția slavonă, care stă la baza tradiției româneşti, vezi V. Jagić, *Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen*, „Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften", XLII, 1893, p. 1–104; E. Turdeanu, *La **Vie d'Adam et Eve** en slave et en roumain*, în *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981 (*Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha*, V), p. 80–104; Anisava Miltenova, *Текстологически наблюдения върху два апокрифа*, „Старобългарска литература", XI, 1982, p. 35–66; Dimitrinka Dimitrova, *Към въпроса за историята на текста на апокрифа **Слово за Адам и Ева***, „Старобългарска литература", XI, 1982, p. 70–81; A. Miltenova, *Слово за Адам и Ева*, în Donka Petkanova (coord.), *Старобългарска литература*, Veliko Tărnovo, 2003, p. 465–466.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

Biblioteca Academiei Române. În 1883, Gaster a editat parțial textul[3], pe care l-a utilizat, de altfel, în amplul său studiu despre „Zidirea lumei", publicat în același an în *Literatura populară română*[4].

În 1929, Nicolae Cartojan a revenit asupra subiectului şi a vorbit despre trei codice cuprinzând *Viața lui Adam şi a Evei*, toate conservate în acelaşi fond de manuscrise: ms. rom. 469, 2158, 3813[5].

Cel mai important studiu asupra istoriei româneşti a textului îi aparține lui Emil Turdeanu, care, în 1981, a analizat tradițiile slavonă şi română şi a menționat cinci manuscrise cuprinzând apocriful, adăgând codicelor deja citate ms. 1255 şi 5299 din Biblioteca Academiei Române[6]. Acestea ilustrează, după cum a demonstrat Turdeanu, două traduceri distincte, care provin dintr-o unică redacție slavonă şi care se deosebesc printr-un număr redus, dar stabil de elemente[7].

Documentarea în Biblioteca Academiei Române mi-a permis să constat că inventarul de manuscrise întocmit de Turdeanu este lacunar, deoarece a fost realizat când autorul era în exil. În afara codicelor repertoriate de Turdeanu, am identificat alte trei manuscrise conținând apocriful: ms. 938 (f. 347^{r}– 350^{r}), 3275 (f. 1^{r}–3^{v}) şi 5054 (f. 101^{r}–106^{v}).

Cercetările consacrate apocrifului au adus în discuție şi alte manuscrise care ar cuprinde *Viața lui Adam şi a Evei*. Nicolae Cartojan, de exemplu, nota că ms. 2183 din Biblioteca Academiei Române ar conține „o nouă traducere", dar codicele nu cuprinde niciun text despre Adam şi Eva[8]. De asemenea, Mihai Moraru a evocat ms. 4104 (f. 123^{r-v}) şi ms. 5047 (7^{r}–8^{v}) din același fond de manuscrise[9]: în ms. 4104 se află însă un text înrudit cu *Viața lui Adam şi a Evei*, o lamentație a lui Adam la ieşirea din rai, tip de text cunoscut sub numele de „verş al lui Adam"[10]; în ms. 5047 se află o narațiune moralizatoare a istoriei din *Geneză*.

[3] M. Gaster, *Texte române inedite din secolul XVII*, „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1883, p. 78–80; cu aceeaşi ocazie, a editat şi un fragment din apocriful *Palia istorică* păstrat în același miscelaneu. M. Gaster a republicat fragmentul din *Viața lui Adam şi a Evei* în *Chrestomathie roumaine. Textes imprimés et manuscrits du XVIme au XIXme siècle*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. 63–65. Mircea Anghelescu a sugerat, fără argumente, că fragmentul apocrifului editat de Gaster ar proveni din ms. 2658; vezi idem, *Literatura populară română*, ed. M. Anghelescu, București, 1983 ([1]1883), p. 384–385, n. 7.

[4] *Ibidem*, p. 184–188.

[5] N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud slave*, București, 1929, p. 49–59, în special p. 57 pentru inventarul manuscriselor.

[6] E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 104–110.

[7] *Ibidem*, p. 93–114, p. 99–100 pentru diferențele dintre traduceri.

[8] N. Cartojan, *op. cit.*, 1929, p. 57.

[9] Vezi I. C. Chițimia, Stela Toma, (coord.), *Crestomația de literatură română veche*, vol. I, Cluj-Napoca, 1984, p. 201.

[10] Scrierea nu se poate citi integral, deoarece colțul de sus din partea dreaptă a filelor este rupt. Pentru verşurile lui Adam, vezi M. Gaster, *art. cit.*, 1883, p. 76, 80–83; idem, *op. cit.*, 1983, p. 187–192; N. Cartojan, *op. cit.*, p. 57–58 (cu bibliografie); S. Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 192.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

2. MANUSCRISELE ROMÂNEŞTI ALE PRIMEI TRADUCERI A APOCRIFULUI

Textele româneşti debutează cu precizarea că, înainte de păcat, Adam stăpânea întreg raiul; odată izgonit, el rămâne în Eden, în faţa paradisului şi are un vis profetic, în care vede uciderea lui Abel de către Cain. După 970 de ani, Adam se îmbolnăveşte şi familia sa, compusă din 6000 de bărbaţi, se adună în jurul său şi încearcă să afle de la Eva ce se întâmplă cu tatăl lor. Ea îşi aminteşte cum Adam păzea părţile nordice şi estice ale raiului, iar ea pe cele vestice şi sudice şi cum Dumnezeu le-a cerut să nu mănânce dintr-un singur pom. La plecarea acestuia din rai, diavolul, sub forma unui înger, le spune protopărinţilor că, dacă ar mânca din fructul interzis, ar fi, la rândul lor, dumnezei, dar nu îi poate convinge. Tot sub formă angelică, diavolul îl convinge pe şarpe să meargă să îi ispitească pe cei doi oameni. Ştiind că şarpele este foarte iubit de Dumnezeu, Eva mănâncă, moment în care cad toate frunzele copacilor din partea îngrijită de ea. Adam se apropie, este convins de Eva să mănânce din fructul oprit şi cad toate frunzele raiului, mai puţin cele ale smochinului, din care cei doi îşi fac haine. Însoţit de îngeri, Dumnezeu coboară în rai, îl judecă pe Adam şi îl izgoneşte din rai, în pofida rugăciunilor arhanghelului Ioil.

După 15 zile petrecute plângând în faţa porţii raiului, protopărinţii pleacă să caute hrană, dar nu găsesc decât buruieni. Se întorc în Eden şi Adam îi cere lui Dumnezeu o floare, pentru a-L slăvi. Dumnezeu le trimite aromate şi, după ce Adam îşi împlineşte rugăciunea, îi dă acestuia a şaptea parte din rai, precum şi toate animalele şi păsările, pe care Adam le numeşte şi le împarte în domestice şi sălbatice.

Adam începe să are, pentru a-şi procura hrana, dar diavolul îl opreşte, spunând că pământul îi aparţine, şi îl convinge să semneze un contract prin care să i se declare supus, contract care este ascuns în Iordan. La propunerea Evei, pentru a scăpa de urmărirea diavolului, primii oameni fac penitenţă: Adam 40 de zile în Iordan, Eva 44 de zile în Tigru, perioadă în care ea reuşeşte să dejoace o nouă ispitire din partea diavolului.

Stabiliţi în Madiam, protopărinţii îi nasc pe Abel şi pe Cain; la 14 ani, Cain îşi omoară fratele, iar Adam îşi îngroapă fiul în Rion. Eva îl naşte pe Sit. Acesta îi spune tatălui său bolnav că va merge în rai să-i aducă un leac pentru a-l vindeca. Adam tânjeşte după o ramură de măslin şi îşi aminteşte că, după ce el şi Eva au păcătuit, Dumnezeu i-a anunţat că va da oamenilor 72 de boli şi femeilor durerile naşterii.

În drumul spre rai, Sit şi Eva sunt opriţi de o fiară numită Gorgonia. Eva îi aminteşte de puterea pe care ea şi Adam au avut-o asupra tuturor animalelor, dar fiara îi aminteşte de păcatul comis, iar călătorii încep să plângă înaintea porţii raiului. Un înger îi spune lui Sit că Adam nu se poate vindeca, fiindcă se apropie de moarte, dar îi dă, totuşi, o ramură din arborele interzis. Adam recunoaşte creanga, îşi împleteşte din ea o cunună pe care şi-o pune pe cap, iar sufletul său este dus aproape de Dumnezeu. Eva şi Sit văd cum, graţie rugăciunilor îngerilor şi ale arhanghelului Mihail, Dumnezeu ia sufletul lui Adam. Apoi Dumnezeu îi arată lui Sit unde să-şi îngroape tatăl. Eva îl roagă pe Dumnezeu să ia şi sufletul său şi moare după şase zile, fiind îngropată lângă Abel. Din cununa de pe capul lui Adam creşte un copac.

Textul românesc este apropiat de unele versiuni slavone scurte ale apocrifului, precum cea rusească din secolul al XVII-lea publicată de A. Pypin[11] sau, în special,

[11] A. Pypin, *Памятники старинной русской литературы*, III, Sankt Petersburg, 1862, p. 4–7; textul slavon are totuşi, faţă de manuscrisele româneşti, o parte finală mai amplă, care descrie legătura dintre copacul răsărit din coroana de pe capul lui Adam şi crucea lui Hristos.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

cea ucraineană din secolele al XVI-lea – al XVII-lea publicată de I. Franko, despre care Emil Turdeanu a spus că ar fi fost realizată de un scrib care locuia într-o regiune românească, mai exact în satul Dubăuți din Suceava[12].

Prima traducere românească a apocrifului este păstrată în patru manuscrise: ms. 469 (f. 384^{r}–407^{r}), ms. 1255 (f. 18$^{r–v}$), 3813 (f. 91^{r}–101^{v}) şi 5054 (f. 101^{r}–106^{v}).

a) Manuscrisul 469 a atras în repetate rânduri atenția cercetătorilor. Codicele, de 474 file[13], cuprinde şapte texte: *Palia istorică* (text acefal) (f. 1^{r}–380^{v})[14]; *Viața lui Adam şi a Evei* (= Începem de la Adamu până în svârşitu toate cumu s-au făcut: Bitiia) (f. 384^{r}–407^{v}); *Lemnul crucii* (= Cuvânt ales al lui Grigorie Bogoslov de cinstita cruce a lui Hristos şi de ceale doao cruci ale celor doi tâlhari) (f. 407^{v}–427^{r}); *Cuvânt de preaînțeleapta Savila* (f. 427^{v}–437^{r}); *Preaînălțarea lui Pilat, de răstignitul lui Hristos* (f. 437^{v}–454^{v}); *Cuvântul lui Sveti Grigorie de toate darurile besearecei* (f. 455^{r}–462^{r}); *Skazania oi premodrossti Vasili Veliki, Grigorie Bogoslov, Ioan Zlataust* (= Povestea preaînțelepților Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur) (f. 462^{v}–472^{r}); *Cuvântul lui Sveti Ioan Zlataust. Cum pentru muiare toată lumea vru a peri* (sfârşitul lipseşte, f. 472^{r}–474^{v}).

Codicele este, aşadar, un miscelaneu religios, care debutează cu o serie de legende apocrife veterotestamentare, reunite în scrierea de mari dimensiuni numită *Palia istorică*, şi se încheie cu o suită de legende referitoare la Noul Testament. Conținutul, aspectul său extrem de îngrijit, lipsa oricăror date cu privire la persoana copistului sugerează că a fost realizat pentru a servi edicației religioase, de un scrib versat în transcrierea codicelor, dar neinteresat să-şi noteze numele. Am avea a face, aşadar, cu un codice destinat mediului monahal.

Codicele cuprinde şi câteva însemnări, care nu aparțin însă scribului manuscrisului, ci unor posesori ai miscelaneului[15]. Una dintre ele are un caracter religios: „Stihuri./ Fraților, cu cât vom putea să ne silim,/ Ca întru împărăția lui Dumnezeu

[12] Vezi I. Franko, *Апокріфи і легенди з українських рукописиів*, vol. I, Lvov, 1896, p. 19–23; E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 102–104.

[13] Pentru descrierea manuscrisului, vezi I. Bianu, R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti din Biblioteca Academiei Române*, II, Bucureşti, 1913, p. 202–203; G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1978, p. 119; *Palia istorică*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediție de Alexandra Moraru şi Mihai Moraru, Bucureşti, 2001 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, IV), p. 14–23; *Lemnul crucii*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediție de Emanuela Timotin, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. V, Bucureşti, 2001, p. 120–123.

[14] Filele 381 şi 382 sunt rupte. Pe fila 382^{v} şi 383^{r} se află nişte însemnări târzii, parțial conservate. Pe fila 383^{v} se află rugăciunea *Împărate ceresc*, scrisă de aceeaşi mână târzie; vezi I. Bianu, R. Caracaş, *op. cit.*, p. 202–203.

[15] Însemnarea decolorată şi ilizibilă de pe fila 244^{v} nu pare a aparține copistului codicelui sau unui contemporan al acestuia, ci mâinii care a lăsat nota din 1772 pe fila 243^{v}; cf. *Palia istorică*, *op. cit.*, p. 19.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

toți să întrăm;/ Şi să privim slava lui cerească,/ Întru care şi pre noi să ne învrednicească”[16] (f. 186^{v}–187^{r}). O altă mână, cea a logofătului Tănase[17], notează două însemnări privitoare la viața familiei sale: „Şi am scrisu şi eu, care mai în josu mă voiu iscăli, ca să ştie şi frati-mieu Enache. Ghenarie, 20, vl 1772. Tănasă logofăt” (f. 343^{v}); „Să se ştie de când s-au însurat frati-mieu Enache în luna lui iulie, în 15 zile, la leat 1772” (f. 242^{r}).

Grație conținutului său, miscelaneul a suscitat admirația lui Gaster, care, în studiul care însoțea ediția parțială a *Vieții lui Adam şi a Evei*, nota că manuscrisul este „de cel mai înalt interes pentru literatura şi cultura română... o continuare rațională a textelor apocrife şi bogomilice publicate de D-nu Hasdeu în vol. II al *Cuventelor din bătrâni*”[18]. Cu aceeaşi ocazie, Gaster spune că a cercetat numai câteva ceasuri miscelaneul, care i-ar fi fost luat de Hasdeu, şi îşi exprimă speranța că acesta va realiza o ediție a manuscrisului, aşa cum făcuse şi pentru *Codicele Sturzan*[19].

Remarca uşor acidă a lui Gaster ne permite să înțelegem că cei mai iluştri filologi ai veacului al XIX-lea considerau ms. 469 drept un codice important al literaturii române vechi. Cu siguranță, nu doar ei apreciau valoarea manuscrisului: stă mărturie faptul că în timpul primului război mondial, în contextul invaziei germane, codicele a fost trimis la Moscova, unde a rămas până în 1936, când a revenit în fondul Bibliotecii Academiei. Abia atunci Cartojan l-a putut citi şi utiliza pentru definitivarea celui de al doilea volum al monografiei sale asupra cărților populare[20].

Manuscrisul revine definitiv în circuitul ştiințific în 1984, când Mihai Moraru editează trei texte din miscelaneu: *Viața lui Adam şi a Evei*, *Lemnul crucii* şi *Cuvânt de preaînțeleapta Savila*[21]. Volumul al IV-lea al seriei *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, inițiate de I. Gheție şi Al. Mareş şi publicate sub egida Institutului de Lingvistică din Bucureşti, a fost consacrat ediției *Paliei istorice*; editorii, Alexandra Moraru şi Mihai Moraru, au ales ca text de bază

[16] Aşezarea sub formă de versuri îi aparține logofătului.

[17] Pentru un Tănase logofăt s-a scris în 1729 un miscelaneu cuprinzând *Minunile Maicii Domnului* şi *Mântuirea* păcătoşilor; vezi ms. 2024, f. 269^{r}; G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, I, Bucureşti, 1959, p. 222–223. Nu putem spune dacă este vorba despre una şi aceeaşi persoană.

[18] M. Gaster, *art. cit.*, 1883, p. 74.

[19] *Ibidem*.

[20] Vezi N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, *Epoca influenței greceşti*, Bucureşti, 1938, p. 91, care, în studiul consacrat apocrifului *Condamnarea lui Pilat*, a cărui cea mai veche variantă românească se află în ms. 469, amintește periplul codicelui şi revenirea acestuia în fondurile Academiei Române. Opinia lui Mircea Anghelescu, conform căreia miscelaneul s-a întors de la Moscova în 1957, nu trebuie reținută; vezi M. Gaster, *op. cit.*, 1983, p. 385, nota 10.

[21] Pentru textul apocrifului *Viața lui Adam şi a Evei*, vezi I. C. Chițimia, Stela Toma (coord.), *op. cit.*, p. 193–198.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

scrierea din ms. 469[22]. La rândul nostru, în cadrul volumului al V-lea al aceleiaşi serii, am ales un text din acelaşi codice pentru a edita apocriful *Lemnul crucii*[23].

b) Manuscrisul 1255, care cuprinde o versiune fragmentară a apocrifului de care ne ocupăm, conține următoarele texte[24]: *Descoperirea celor 12 vineri mari* (text fragmentar) (f. 1^{v}); *Roata norocului* (f. 2^{r}–5^{r}); *Însemnări de stare civilă* (f. 5^{v}–6^{r}); *Rugăciunea carea se zice în toate zilele ca să dobândim sfârşit bun vieți<i> noastre* (f. 6^{r}); *Versuri* (f. 6^{v}); *Pravilă bisericească* (f. 7^{v}); *Versuri* (f. 8^{r}); *Descoperirea celor 12 vineri mari* (f. 8^{v}); *Apocalipsul Maicii Domnului* (f. 9^{r}–10^{v}); *Legenda duminicii* (f. 10^{v}–12^{r}); *Fragment eshatologic* (Pentru învierea morților, cum va fi) (f. 12^{v}–13^{r}); *Cazanii la oameni morți* (f. 13^{r}–14^{v}); *Tâlcul sfintei liturghii* (f. 14^{v}–15^{v}); *Lupta arhanghelului Mihail cu Satanail* (f. 15^{v}–18^{r}); *Viața lui Adam şi a Evei* (f. 18^{r}–18^{v}); *Pentru zilile ceale reale, care sânt în fieşce lună* (f. 18^{v}–19^{r}); *Întrebări şi răspunsuri* (f. 19^{r}–21^{v}); *Descoperirea sfintei liturghii* (text acefal) (f. 22^{r}–24^{v}); *Omilie* (f. 24^{v}–27^{r}); *Vedenia Sfântului Macarie* (f. 27^{v}–28^{v}); *Trepetnic* (f. 28^{v}–30^{r}); *Cazanie la oameni morți* (f. 30^{r}–31^{v}); *Pentru patemile Domnului nostru Isus Hristos, ce au pătimit până la răsticnire* (f. 32^{r}–33^{r}); *Rugăciune înainte de ispovedanie* (f. 33^{v}–34^{r}); *Învățătură pentru ispovedanie* (f. 34^{r}); *Însemnări şi încercări de condei* (f. 34^{v}, 38^{v}); *În scurt arătare şi închinăciune a sfântului munte al Atonului* (f. 35^{r}–38^{r}).

Codicele a fost realizat prin strădania bărbierului Matache şi a dascălului Dumitrache, la cererea unui pescar din Piteşti[25].

c) Ms. 3813 este, ca şi ms. 469, un miscelaneu religios, realizat de mai multe mâini anonime, care cuprinde următoarele scrieri[26]: *Rugăciune în toate dimineţile, când se scoală creştinul din somn* (f. 2^{r}–3^{v}); *Rugăciunile priceştani<i>i* (text acefal) (f. 4^{r-v}); *Rugăciunea mai nainte de ispovedanie* (f. 5^{r}–6^{v}), *Rugăciunile săptămânii* (f. 7^{r}–24^{v}; 111^{r}–116^{v}), *Rugăciunile celor ce merg spre somn* (f. 25^{r}–34^{v}), *Rugăciunile dimineții* (textului îi lipseşte sfârşitul) (f. 35^{r}–40^{v}); *Rugăciunile priciştaniei* (text acefal) (f. 41^{r}–51^{r}), *Rugăciunile după sfânta cuminecătură* (f. 51^{v}–54^{v}); *Rugăciuni de multe trebi* (f. 55^{r}–58^{v}); *Mărturisirea păcatelor în toate zilele* (f. 58^{v}–59^{r}); *Pascalie*[27] (f. 59^{v}–67^{v}); *Învățături creştineşti pentru numele şi semnul creştinului*

[22] *Palia istorică*, *op. cit.*

[23] *Lemnul crucii*, *op. cit.*, p. 107–199.

[24] Ne bazăm pe descrierea din G. Ştrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1967, p. 371–374. Pentru o descriere mai succintă a codicelui, vezi G. Ştrempel, *op. cit.*, 1978, p. 267–268. Ameliorarea descrierii manuscrisului s-a făcut tacit. Pentru *Legenda duminicii* din acest codice, vezi *Legenda duminicii*, studiu monografic, ediție şi glosar de Emanuela Timotin (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 10), Bucureşti, 2005, p. 152; pentru *Apocalipsul Maicii Domnului*, vezi Cristina-Ioana Dima, *Apocalipsul Maicii Domnului. Versiuni româneşti din secolele al XVI-lea – al XIX-lea*, studiu monografic, ediție şi glosar, Bucureşti, 2012, p. 152.

[25] Vezi notele celor doi scribi în G. Ştrempel, *op. cit.*, 1978, p. 268.

[26] Am corectat tacit descrierea din G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. III, Bucureşti, 1987, p. 254.

[27] Aceasta priveşte datele sărbătorilor pascale din perioada 1716–1747; intervalul nu poate fi însă utilizat pentru datarea manuscrisului; vezi Al. Mareş, *Cea mai veche versiune românească a* ***Florii darurilor***, în idem, *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, 2006, p. 135–136.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

(sub formă de întrebări şi răspunsuri, textul este discontinuu) (f. 68^{r}–76^{v}); *Tâlcuiri şi simboluri religioase* (= Începătură înțeleagerei a multe feliuri de lucruri) (f. 78^{r}–81^{v}); *Lemnul crucii* (= Cuvânt pentru sfânta cruce ales de Grigorie Bogoslov şi de ceale 2 cruci ale celor 2 tâlhari) (f. 81^{v}–91^{r})[28]; *Viața lui Adam şi a Evei* (= Început de la Adam pân-la sfârşit a toate, cum s-au făcut) (f. 91^{r}–101^{v}), *Jertfa lui Avraam* (text acefal, lipseşte o pagină) (f. 102^{r}–103^{r}), *Rugăciuni către Maica Domnului* (f. 104^{r}–110^{v}).

Codicele cuprinde foarte multe rugăciuni, între care unele trebuiau rostite zilnic, în diferite momente ale zilei, iar altele ocazional (la spovedanie, la împărtăşanie). Caracterul ritmic al citirii acestora sugerează că miscelaneul era folosit în mediu monahal. O utilizare similară sugerează şi faptul că niciunul dintre copiştii manuscrisului (cel puțin trei) nu se semnează, deşi scriu diverse bucăți din codice[29]. Astfel, *Rugăciune în toate diminețile, când se scoală creştinul din somn*, *Rugăciunile priceştani<i>i*, *Rugăciunea mai nainte de ispovedanie*, *Rugăciunile săptămânii*, *Rugăciunile celor ce merg spre somn*, *Rugăciunile dimineții* sunt scrise de o mână, în timp ce *Rugăciunile priciştaniei*, *Rugăciunile după sfânta cuminecătură*, *Rugăciuni de multe trebi*, *Mărturisirea păcatelor în toate zilele* sunt scrise de altă mână. Apocriful *Viața lui Adam şi a Evei* era conceput ca o parte a unui grup de texte, împreună cu *Tâlcuiri şi simboluri religioase*, *Lemnul crucii* şi *Jertfa lui Avraam*, după cum arată faptul că toate sunt scrise de aceeaşi mână şi că sunt numerotate continuu cu cifre chirilice, în partea superioară a filelor.

d) Tot un miscelaneu religios, realizat de o singură mână, este şi ms. 5054, care cuprinde următoarele scrieri[30]: *Palia istorică* (= *Sfântul al nostru părinte Epifanie Chipreaninul scrie dintâiu de facerea ceriului şi a pământului, de mare şi de toate cele ce petrec într-însele, cum am zice de cele cereşti şi de cele pământeşti şi de cele dedesupt câte făcu Dumnezeu în şase zile*) (f. 1^{r}–106^{v}); *Viața lui Adam şi a Evei* (= Începem de la Adam până în sfârşit toate cum s-au făcut. Bitiia) (f. 101^{r}–106^{v}); *Lemnul crucii* (= *Cuvânt ales al lui Grigorie Bogoslov de cinstita cruce a lui Hristos şi de ceale doao cruci a celor doi tâlhari*) (f. 107^{r}–111^{v}); *Cuvânt de preaînțeleapta Savila* (f. 111^{v}–113^{v}); *Preaînălțarea lui Pilat, de răstignitul lui Iisus Hristos* (f. 114^{r}–117^{v}); *Întrebări şi răspunsuri ale lui Grigorie de Nazianz, Vasile cel Mare şi Ioan Gură de Aur despre darurile bisericeşti* (= Cuvântul lui sfete

[28] Pentru *Lemnul crucii*, vezi *Lemnul crucii*, *op. cit.*, p. 148.

[29] Pentru practici similare de scriere în mediul monastic, vezi A. Timotin, *Doi copişti necunoscuți de la Mănăstirea Cernica de la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, „Limba română”, LII, 2003, p. 555–559.

[30] Am corectat tacit descrierea codicelui din G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1992, p. 191. Pentru *Palia istorică* din acest codice şi pentru raportul său cu textul similar din ms. 469, vezi *Palia istorică*, *op. cit.*, p. 15, 23–26, 38–46, 101–243; pentru apropierea dintre varianta apocrifului *Lemnul crucii* din acest codice şi cea din ms. 469, vezi *Lemnul crucii*, *op. cit.*, p. 145–148 şi 193–199; pentru *Jitiia a doasprezece vise*, vezi *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer. Învățătură despre vremea de apoi a proroculuiisaia*, studii monografice, ediție şi glosar de Al. Mareş (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, VIII), Bucureşti, 2003, p. 48–49, p. 63–64.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

Grigorie de toate darurile bisericeşti) (f. 117^{v}–127^{r}); *Jitiia a doasprezece vise* (f. 127^{r}–130^{v}).

Din punctul de vedere al conținutului, codicele este foarte apropiat de ms. 469, cuprinzând aceeaşi scriere de mari dimensiuni despre Vechiul Testament şi o serie de apocrife privitoare la Noul Testament. Compoziția, aspectul îngrijit, realizarea sa de către un scrib care nu dă informații cu privire la condițiile în care a realizat manuscrisul sugerează că miscelaneul a fost realizat în mediul monahal, pentru a servi educației religioase.

3. DATAREA TEXTELOR

Pentru un singur text se cunoaşte perioada exactă a copierii sale. Este vorba despre ms. 1255, care, după cum arată două însemnări manuscrise, a fost redactat în perioada 1834–1836[31].

Pe baza particularităților grafice, s-a considerat că ms. 3813 şi 5054, care nu cuprind note privitoare la perioada alcătuirii lor, datează de la mijlocul secolului al XVIII-lea[32].

Cel mai vechi codice care ilustrează această traducere este ms. 469, iar perioada alcătuirii sale a generat numeroase discuții, deoarece nu există nicio informație manuscrisă în această privință. Pe baza analizei grafiei, Gaster a notat, în ocazii diferite, că ms. 469 ar data din perioada 1600–1625[33] sau din prima jumătate a secolului al XVII-lea[34]. Opinia privind datarea codicelui în primul sfert al veacului al XVII-lea a fost larg adoptată, fie de unii autori ai cataloagelor de manuscrise[35], fie de istoricii literaturii române vechi[36], de lexicografi[37] sau de istorici ai limbii[38]. Uneori, s-a notat că manuscrisul datează din secolul al XVII-lea, fără mențiuni suplimentare[39].

[31] Însemnările au fost reproduse în G. Ştrempel, *op. cit.*, 1978, p. 268.

[32] Datările codicelor au fost propuse în idem, *op. cit.*, 1987, p. 254 (pentru ms. 3813) şi în idem, *op. cit.*, 1992, p. 191 (pentru ms. 5054). Datările au fost acceptate în edițiile recente care au discutat texte din cele două codice; vezi *Palia istorică*, *op. cit*., p. 15; *Lemnul crucii*, *op. cit*., p. 117–118.

[33] M. Gaster, *art. cit.*, 1883, p. 74; idem, *op. cit.*, 1891, p. 64.

[34] *Ibidem*, p. CXLVII.

[35] I. Bianu, R. Caracaş, *op. cit.*, p. 202–203.

[36] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, ed. Rodica Rotaru, A. Rusu, Bucureşti, 1996, p. 114. Probabil tot la ms. 469 se gândea şi Sextil Puşcariu, când nota că apocriful despre Adam şi Eva se păstrează într-un manuscris „de pe la începutul secolului al XVII-lea” (vezi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 82).

[37] De exemplu, pentru *ladan*, termen care pare a avea prima atestare românească chiar în *Viața lui Adam şi a Evei* din ms. 469, DLR notează că cea mai veche utilizare datează din 1600–1625; vezi *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, s.v. *ladan*.

[38] Vezi C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iaşi, 2009, p. 105.

[39] Vezi N. Cartojan, *op. cit.*, 1938, p. 91; E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 105.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

În 1984, când a editat trei apocrife din miscelaneu, analizând particularitățile grafice ale codicelui, Mihai Moraru propunea mijlocul veacului al XVII-lea ca perioadă de redactare a acestuia[40]. În 2001, în ediția consacrată *Paliei istorice*, realizată cu Alexandra Moraru, a sugerat că miscelaneul datează din prima jumătate a secolului al XVII-lea[41].

În 2001, când am editat *Lemnul crucii* din acest codice, am încercat să datăm ms. 469 pe baza analizei filigranologice, cea mai sigură metodă de a data manuscrisele româneşti[42], şi am identificat un filigran de tipul sirenă cu trâmbiță, foarte asemănător unor filigrane inventariate de J. Kemény, care au circulat în Transilvania în a doua jumătate a veacului al XVII-lea[43]. În condițiile în care filigranul identificat şi cele precis datate nu sunt identice, condiție esențială pentru datarea riguroasă a miscelaneului, este prudent să considerăm că miscelaneul datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. O opinie similară a avut şi Al. Mareş, într-un studiu în care s-a referit şi la *Cuvântul despre preaînțeleapta Savila* din acest manuscris[44].

4. LOCALIZAREA TEXTELOR ŞI A TRADUCERII

Cele mai vechi trei manuscrise nu cuprind însemnări ale scribilor care să conțină informații despre regiunea de origine a acestora. Doar despre ms. 1255 se ştie că a fost realizat în Bucureşti, pentru un comanditar din Piteşti. Faptul că manuscrisele care nu cuprind date privind originea scribilor sunt exact cele care nu sunt precis datate complică analiza, în condițiile în care, pentru a localiza corect un text este necesar ca faptele de limbă caracteristice să fie comparate cu fapte identice contemporane[45].

Manuscrisele 3813 şi 5054 provin din Țara Românească. Despre ms. 3813 s-a pronunțat în acest sens Emil Turdeanu, care a prezentat şi o serie de particularități lingvistice în favoarea ipotezei sale[46]. În acelaşi timp, textul prezintă o serie de fonetisme alternante, explicabile prin uzul fluctuant al scribului, respectiv prin proveniența sursei codicelui din altă regiune lingvistică decât cea a scribului manuscrisului: palatalizarea ocazională a lui *f* în *hiiară* (99^{v}); cf. *fierile* (95^{r}, 97^{r}); conservarea lui *ğ* în *încungiurat* (94^{v}); cf. *junghiiat* (98^{v}).

[40] I. C. Chițimia, Stela Toma (coord.), *op. cit.*, p. 191, 202, 217. O opinie similară înaintase G. Ştrempel, în *op. cit.*, 1978, p. 119.

[41] *Palia istorică*, *op. cit.*, p. 27.

[42] I. Gheție, Al. Mareş, *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări*, Bucureşti, 1974, p. 92–98.

[43] Vezi *Lemnul crucii*, *op. cit.*, p. 128.

[44] Al. Mareş, *Note despre* ***Prorocirea Sibilei***, în *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuții filologice*, Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2006, 197.

[45] I. Gheție, Al. Mare, *op. cit.*, 1974, 109–119.

[46] E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 108.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

În ediția consacrată *Paliei istorice*, Alexandra Roman-Moraru şi Mihai Moraru s-au pronunțat în favoarea localizării ms. 5054 în Țara Românească, evidențiind însă şi numeroasele alternanțe fonetice din cadrul textului, explicate prin faptul că sursa provenea din altă regiune lingvistică[47]. Cu aceeaşi ocazie, ei au discutat şi o notă din codice, care dovedeşte că scribul însuşi era conştient de diferențele dintre graiul său şi graiul sursei sale: „Lucru plăcut lui Dumnezeu mai mult decât alte bunătăți ne învățăm din dumnezeiasca scriptura aceasta. *Numai sântem rugători dumnealor voastre că pre cât am putut şi am adeverit a înțeleg<er>ii vorbii moldoveneşti, păzind cu amăruntul unirea cuvintelor*; ci şi noi fiind alunecați în gândul a multor alunecări, ne rugăm dumnealor voastre, găsind multe greşeli, să avem iertare şi Domnul să vă ierte" (ms. 5054, f. 130^{v}). Referința la „vorba moldovenească" sugerează că modelul ms. 5054 este moldovenesc sau cel puțin că sursa modelului este moldovenească[48]. Al. Mareş a susținut, la rândul său, originea muntenească a scribului ms. 5054 şi utilizarea de către acesta a unei surse moldoveneşti[49].

Cu privire la localizarea ms. 469, s-au exprimat mai multe opinii, unele bazate exclusiv pe textele din acest codice editate de Moses Gaster, între care unul reprezintă un fragment din *Viața lui Adam şi a Evei*.

Fără a aduce argumente în favoarea tezei sale, Moses Gaster considera că cele două texte publicate în *Chrestomație* sunt munteneşti[50].

La rândul său, G. Ivănescu a discutat câteva particularități ale textelor editate de Gaster şi a propus o nouă localizare: *Călătoria lui Sith la rai* ilustrează zona de nord a „dialectului literar din centrul şi nordul Ardealului"[51], după cum arată forme precum *mânile*, *acmu*, *aşa*, în timp ce fragmentul din *Paleea* ar ilustra graiul sudic al aceluiaşi dialect, după cum ar indica formele alternante *acmu – acum*, *pîine – mânile, aşa.* În opinia sa, localizarea muntenească propusă de Gaster este inacceptabilă mai ales din cauza faptului că textele „au pretutindeni *g* şi *dz*"[52].

Pornind de la ipotezele celor doi, Emil Turdeanu a circumscris o arie mai largă în cadrul căreia circulau fenomenele discutate de Ivănescu, care includea şi nordul Transilvaniei şi Moldovei. Pe baza particularităților dialectale, el localizează protograful de pe care s-a realizat ms. 469 în Moldova de nord şi ms. 469 la sud de Carpați – aşa cum presupusese şi Gaster – mai exact în Oltenia[53].

Când a editat cele trei texte din ms. rom. 469, Mihai Moraru a localizat miscelaneul în Transilvania[54].

[47] *Palia istorică*, *op. cit.*, p. 15, 38, 43–45.
[48] *Ibidem*, p. 39–40.
[49] Al. Mareş, *op. cit.*, 2003, p. 63–64.
[50] M. Gaster, *op. cit.*, I, 1891, p. XCIV.
[51] G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947–1948, p. 110.
[52] *Ibidem*, p. 113.
[53] E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 107–108.
[54] I. C. Chițimia, Stela Toma (coord.), *op. cit.*, p. 191, 202, 217.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

Analiza detaliată a limbii *Paliei istorice*, scriere de mari dimensiuni, le-a permis editorilor să formuleze cele mai detaliate observații cu privire la localizarea textului, pe baza unui număr foarte mare de particularități lingvistice. Ei au observat că, în ansamblu, acestea oscilează între normele subdialectului nordic şi cele ale subdialectului sudic, cu predominarea primelor, vizibilă mai ales în privința lexicului, în timp ce la nivel fonetic şi morfologic formele de tip nordic sunt de cele mai multe ori dublate de corespondentele lor de tip sudic, raportul lor fiind variabil de la caz la caz, preponderente fiind cele de tip nordic. Coroborând informațiile furnizate de răspândirea acestor particularități, s-a ajuns la concluzia că textul ilustrează o variantă literară sud-vest ardelenească[55]. În ceea ce priveşte modelul copiei din ms. 469, care nu este, în mod obligatoriu, protograful traducerii, s-a considerat că acesta ar fi moldovenesc[56].

Tot o origine sud-vest transilvăneană am considerat a avea şi *Lemnul crucii*, date fiind numărul preponderent al trăsăturilor nordice şi alternanța unor forme, întâlnită doar în această regiune[57]. Pe baza trăsăturilor lingvistice, am stabilit că modelul scrierii este, de asemenea, nordic, eventual moldovenesc, în condițiile în care traducătorul român pare a fi folosit un text de proveniență rusească[58].

Cercetarea particularităților lingvistice ale *Vieții lui Adam şi a Evei* confirmă aceste opinii. Iată câteva trăsături care indică o proveniență nordică a textului:

a) conservarea exclusivă a lui [ğ] în forme precum *agiunse* (398^{r}), *giungheat* (400^{r}), *încungiurăm* (391^{v}), *pregiur* (385^{r}). Rostirea cu *j* era proprie Țării Româneşti (mai puțin în unele zone de nord ale Olteniei) şi sud-estului Transilvaniei, din secolul al XVI-lea şi până în secolul al XVIII-lea, [ğ] fiind utilizat în celelalte regiuni nordice[59].

b) neanticiparea elementului palatal în *mânile* (402^{v}, 405^{r}). Anticiparea elementului palatal se întâlnea mai ales în Țara Românească[60].

c) monoftongarea diftongului *ea*: „Cum cutezaş tu deşchide gura ta spre *mâncare* ce-ț zise ție Dumnezău să nu mănânci” (403^{r}). Fenomenul se întâlnea în graiurile de nord (regional în zona Banatului) şi în Oltenia de nord[61].

[55] *Palia istorică*, *op. cit.*, p. 27–32.
[56] *Ibidem*, p. 32–33.
[57] *Lemnul crucii*, *op. cit.*, p. 128–133.
[58] *Ibidem*, p. 133.
[59] Vezi I. Gheție, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 193–200. Pentru evoluția africatei în Transilvania, atestată în documente din secolul al XVIII-lea, vezi I. Gheție, *Evoluția africatelor ĉ şi ĝ la fricative în Transilvania după 1700*, FD, VI, 1969, p. 43–48. Forme similare apar şi în alte texte din codice: *agiunse* (*Palia istorică*, f. 172^{v}; *Lemnul crucii*, 417^{v}); *giunghiat* (*Palia istorică*, f. 43^{v}); *pregiur* (*Lemnul crucii*, 417^{r}); cf. *primpregiurul* (*Palia istorică*, f. 178^{r}).
[60] I. Gheție, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne...*, *op. cit.*, p. 102–104. Aceeaşi formă apare şi în *Palia istorică* (13^{v}), dar şi în *Lemnul crucii*: *mânilor* (f. 422^{v}).
[61] *Ibidem*, 114–117.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

d) rostirea moale generală a lui *d* în *de*, *din*. În secolul al XVII-lea, durificarea este atestată în Țara Românească şi, ocazional în Banat, din secolul următor apărând şi atestări din Bihor şi sud-estul Transilvaniei[62].

e) folosirea exclusivă a grupului consonantic [sv], cu [v] neevoluat la [f]: *svârşit* (384[r]), *svânta* (394[v]). Forme alternante se întâlniseră în toate regiunile româneşti, cu excepția sud-estului Transilvaniei, dar inovația era mai răspândită în Țara Românească (cu excepția Olteniei)[63].

f) velarizarea lui *e* în *blăstăma-mă-vor* (403[v]). Fenomenul era curent în Transilvania şi Moldova în secolul al XVII-lea[64].

g) utilizarea pronumelui negativ *nimea* (396[v]). Forma este atestată în secolul al XVII-lea în Oltenia, Moldova, Banat şi Transilvania (cu excepția zonei de sud-est, unde apare sporadic şi *nimeni*)[65].

h) utilizarea repetată a adverbului *mainte* (392[v], 398[r]), eventual în cadrul locuțiunii prepoziționale *mainte de* (384[r]). În veacul al XVII-lea, forma apare în texte moldoveneşti, ardeleneşti şi olteneşti[66].

O serie de fenomene se prezintă sub forme alternante:

a) palatalizarea ocazională a lui [f] la [h]: *hi* (391[v]), *să hie* (393[r]), *să hii* (394[r]); cf. *aț fi* (387[v]), *să fii* (394[r]), *va fi* (398[r]), *fierile* (386[v]), *fiu* (402[r]) etc.[67].

b) apariția sporadică lui [dz], în cadrul unor cuvinte scrise, uneori, în imediată apropiere: *amiazădzi* (386[r]), *cădzu* (389[r]), *Dumnedzău* (385[v]), *frundza* (389[r]); cf. *căzu* (384[v], 389[r], 390[r], 390[v]), *Dumnezău* (390[r], 391[v], 392[v]), *frunza* (388[r]), *frunză* (389[r]), *zi* (399[v], 406[v])[68].

c) rostirea alternantă a lui *s*, *dz*, *z* în *sămn* (396[v]), *sămnul* (398[r], 398[v]); *sămna* (406[r]); *Dumnedzău* (385[v]); *Dumnezău* (385[v], 387[r]); cf. *zise* (385[v]); *patruzeci* (398[r]), *şaptezeci* (384[v]).

d) rostirea dură a lui [ş] în *aşa* (386[r]), *greşală* (384[r]), *şarpe* (387[v]), mai bine reprezentată decât rostirea moale a acestuia: *aşea* (391[r], 401[r]), *şedea* (384[r]), *şezum* (399[r]).

e) rostirea alternantă a lui [ş] în cazul formelor *şeapte* (392[v]); cf. *şaptezeci* (384[v]), *şasea* (406[v]).

[62] *Ibidem*, p. 147–149.

[63] *Ibidem*, p. 136–139.

[64] I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, 1975, p. 133. Pentru prezența fenomenului în texte literare, vezi *Palia istorică*, *op. cit.*, p. 77. În ms. 469, forme asemănătoare apar şi în *Palia istorică*: *blăstăma* (206[r]).

[65] I. Gheție, *op. cit*., 1975, p. 163–164.

[66] *Ibidem*, p. 176; I. Gheție (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Bucureşti, 1997, p. 345. Adverbul apare şi în *Palia istorică* (38[v]).

[67] Palatalizarea era un fenomen caracteristic Moldovei, dar apărea sporadic şi în Muntenia şi în regiunile de peste nopți; vezi I. Gheție, *op. cit.*, 1975, p. 122–123.

[68] La mijlocul secolului al XVII-lea, [z] era întâlnit în Muntenia, în regiunea Braşovului şi în zona Sibiului, a Albei; vezi *ibidem*, 146–147.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

f) formele *deşchiseră* (389[r]), *deşchide* (402[v], 403[r]) sunt concurate ocazional de *deschiş* (388[v]).

g) articolul hotărât proclitic *lui*, utilizat frecvent, este prezent, într-un singur caz, sub forma *lu*: „zisa *lui* Adam" (386[v]); cf. „ucisul *lu* Cain" (399[v]).

h) articolul posesiv variabil este utilizat alături de cel invariabil: „tu *ale* lui toate ştii" (385[r]); „pământul iaste *al* mieu, iară *a* lui Dumnezău sânt ceriurile şi raiul. Deci de veri să hii *al* mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii *a* lui Dumnezău, tu mergi în rai" (394[r]); „*Al* cui iaste pământul, *al* aceluia sânt şi eu şi feciorii miei" (394[v]);

i) formele *acum* (397[v]) şi *acmu* (403[v]).

Analiza arată că trăsăturile textului sunt, de cele mai multe ori, similare celor din *Palia istorică* şi din *Lemnul crucii*, cu diferența că *Viața lui Adam şi a Evei*, text de mici dimensiuni, nu cuprinde, ca *Lemnul crucii* şi spre deosebire de *Palia istorică*, termeni care să poată fi utilizați în localizarea scrierii[69]. În aceste condiții, vom spune că *Viața lui Adam şi a Evei* ilustrează, ca şi celelalte scrieri din ms. 469, graiul din sud-vestul Transilvaniei.

Prima traducere românească a *Vieții lui Adam şi a Evei* pare a se fi realizat în Moldova, aşa cum arată elemente lingvistice sau fapte care țin de istoria textelor din ms. 469 şi 5054: apocriful *Palia istorică*, cea mai amplă scriere din ms. 469, are o proveniență moldovenească, probată lingvistic; ms. 5054 are la bază texte moldoveneşti; textele primei traduceri a *Vieții lui Adam şi a Evei* provin din scrieri ucrainene sau ruseşti; aceeaşi origine o are şi traducerea apocrifului *Lemnul crucii*, la rândul său prezent în ms. 469, 3813 şi 5054.

5. CONCLUZII

Apocriful *Viața lui Adam şi a Evei*, singurul text care prezintă existența primilor oameni de la crearea până la moartea lor, este conservat în opt copii româneşti, provenind din două traduceri ale versiunii slave scurte.

Prima traducere, de care ne-am ocupat aici, este păstrată în patru codice, scrise din a doua jumătate a veacului al XVII-lea până în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea. Cel mai vechi text, din ms. 469, a atras în repetate rânduri atenția specialiştilor, grație aprecierii acordate de Moses Gaster. În veacurile al XVII-lea – al XVIII-lea, apocriful circulă în miscelanee religioase, foarte probabil în mediul monahal, fiind scrise atent de scribi care țin să-şi păstreze anonimatul. Abia după primul sfert al veacului al XIX-lea uzul apocrifului se laicizează şi o variantă fragmentară a sa este copiată la comanda unui pescar piteştean (ms. 1255).

[69] *Prorocirea Sibilei*, un text de mici dimensiuni, cuprinde totuşi un element lexical care contribuie la localizarea nordică a miscelaneului: *adămană*; vezi I. C. Chițimia, Stela Toma, *op. cit.*, p. 218. Termenul este atestat în secolul al XVI-lea în *Psaltirea Hurmuzaki* şi a fost înregistrat în perioada contemporană în Bistrița-Năsăud; vezi I. Gheție, *op. cit.*, 1975, p. 178, 237.

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)

În două rânduri, *Viaţa lui Adam şi a Evei* este copiată alături de un text de mari dimensiuni consacrat istoriilor din *Vechiul Testament*, el figurând ca un liant între această scriere şi cele privind istoria lui Hristos (ms. 469, 5054).

Analiza lingvistică a textelor arată că, deşi protograful traducerii s-a realizat în Moldova, cele patru copii care o ilustrează au fost realizate în alte regiuni: în sud-vestul Transilvaniei, în cazul celui mai vechi text (ms. 469), şi în Muntenia, în celelalte trei situaţii (ms. 1255, 3813, 5054).

LA TRADITION ROUMAINE DE L'APOCRYPHE *LA VIE D'ADAM ET D'ÈVE*.
LA PREMIÈRE TRADUCTION

(Résumé)

La première traduction roumaine de l'apocryphe *La Vie d'Adam et d'Ève* est illustrée par quatre manuscrits, préservés dans la Bibliothèque de l'Académie Roumaine de Bucarest. Les textes ont été écrits pendant une période qui s'étend de la seconde moitié du XVIIe siècle à la quatrième décennie du XIXe siècle. Le contenu des codex et leurs particularités codicologiques montrent que les plus anciens manuscrits ont été rédigés dans un milieu monastique pour servir à l'instruction religieuse, tandis que le manuscrit le plus récent a été achevé à la demande d'un poissonnier. Le plus ancien manuscrit a été rédigé dans le sud-ouest de la Transylvanie ; les trois autres codex proviennent de la Valachie.

Cuvinte-cheie: *Viaţa lui Adam şi a Evei*, traducere românească, circulaţie, educaţie religioasă.

Mots-clés: *La Vie d'Adam et d'Ève*, traduction roumaine, diffusion, instruction religieuse.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
etimotin@yahoo.com

BDD-A20038 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.36 (2026-11-20 03:04:46 UTC)